

Тетяна УРИСЬ,

orcid.org/0000-0002-7933-4737

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української літератури

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

(Київ, Україна) *t.y.uryts@npu.edu.ua*

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У КУЛЬТУРНІЙ ПАРАДИГМІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті означено вплив художньої літератури на становлення особистості, актуалізовано важливість літературної освіти для розвитку та формування її національної свідомості та національної ідентичності. Нині питання формування національно свідомого покоління в Україні набрало державної ваги. Зауважено, що культура й освіта, зокрема вивчення художньої літератури, у цьому процесі відіграють особливу роль. Освіта є тим середовищем, у якому формується і розповсюджується образ нації з відповідними символами, традиціями, звичаями, способом життя та системою національних ціннісних орієнтацій. Культура зберігає цей образ у різних виявах та, ознайомлюючи з ними особистість, формує духовно-світоглядні та ціннісно-сміслові ідентифікаційні засади для національної самосвідомості. Мистецтво слова, яке містить такі концепти, як національна образність, етнокультурні архетипи, традиційна символіка, відповідна місцевості проживання національної спільноти топонімія, впливає на формування насамперед емоційної складової частини самосвідомості, а також уявлення про націю, її історичне минуле (історичну пам'ять), традиції, звичаї, свята, усвідомлення національних цінностей і почуття національної гідності. Художній твір презентує аналіз стану світу, оцінки реалій і явищ дійсності, концептуалізовані автором – представником певної нації та виразником її ціннісних орієнтирів. Національну ідентичність визначено як результат процесу свідомо-підсвідомого отождолення особистості з певною національною спільнотою, процесу самоутвердження її як носія відповідної культури, усвідомлення власної причетності до системи цінностей цієї спільноти (мови, етичних норм, культурної спадщини тощо). Вона не тільки допомагає визначити особливості та напрям розвитку культури, політики та інших сфер життя нації, а й у підсумку – захистити їх. Тому так важливо, щоб вона була сформованою у кожного представника нації. Значну роль у цьому відіграє літературна освіта, адже саме художні твори містять у собі національні ціннісні орієнтації, необхідні особистості для формування її національної ідентичності.

Ключові слова: художня література, національна ідентичність, особистість, культура, літературна освіта.

Tetiana URYS,

orcid.org/0000-0002-7933-4737

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature

National Pedagogical Dragomanov University

(Kyiv, Ukraine) *t.y.uryts@npu.edu.ua*

FICTION AS A SOURCE OF NATIONAL IDENTITY FORMATION IN THE CULTURAL PARADIGM OF PERSONALITY DEVELOPMENT

In the article the author defines the influence of fiction on the formation of personality, actualizes the importance of literary education for the development and formation of his national consciousness and national identity. Today, the issue of forming a nationally conscious generation in Ukraine has gained state importance. It is noted that culture and education, in particular the study of fiction, play a special role in this. Education is the environment in which the image of the nation is formed and disseminated with the appropriate symbols, traditions, customs, way of life and system of national values. Culture preserves this image in various manifestations and, acquainting the individual with them, forms the spiritual-worldview and value-semantic identification principles for national self-consciousness. The art of the word embodied in the text, which contains such concepts as national imagery, ethnocultural archetypes, traditional symbols, corresponding to the place of residence of the national community toponymy, affects the formation of the emotional component of self-consciousness, as well as ideas about the nation, its historical past, traditions, customs, holidays, awareness of national values and sense of national dignity. The literary work presents an analysis of the state of the world, assessments of realities and phenomena of reality, conceptualized by the author-representative of a certain nation and an exponent of its values.

National identity is defined as the result of the process of conscious subconscious identification of the individual with his nation, the process of self-affirmation of the individual as a bearer of culture, awareness of their involvement in the system of its values (language, ethics, cultural heritage, etc.). It not only helps to determine the features and direction of development of culture, politics and other spheres of life of the nation, but also ultimately – to protect them. That is why it is so important that it was formed in every representative of the nation. Literary education plays a significant role in this, because the works of art that contain those national values are necessary for the individual to form his national identity.

Key words: fiction, national identity, personality, culture, literary education.

Постановка проблеми. Кожна особистість формується у суспільстві через спілкування та взаємодію, у такий спосіб соціалізуючись. Розвиток особистості як поступове становлення та формування під впливом різних факторів відбувається, зокрема, і через цілеспрямоване виховання та навчання. У процесі свого розвитку людина набуває як особисту, так і соціальну ідентичність, визначаючи прагнення особистості до цілісності, належності до певної групи (соціальної, етнічної, національної тощо), почуття володіння власним «Я» (на рівні когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового його компонентів) у суспільстві. Ідентичність детермінує поведінку особистості, особливості сприйняття та самоконтролю, ставлення до інших людей. Вона є людською потребою, обґрунтованою необхідними процесами соціалізації, самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення.

Аналіз досліджень. Одним із різновидів ідентичності особистості, що вважається найбільш дискусійним і проблемним сьогодні у суспільстві, є національна ідентичність. Це почуття належності до певної національної спільноти (незалежно від фактичного громадянства), прийняття її норм і цінностей. Міцним зв'язком із цим психосоціальним концептом відзначається художня література. Вагоме значення вона має і для розвитку особистості. Педагоги, психологи, методисти, літературознавці та письменники (Я. Коменський, О. Потєбня, І. Франко, І. Огієнко, Леся Українка, В. Сухомлинський, Б. Степанишин, У. Самчук, В. Зінченко та ін.) неодноразово звертали на це увагу. Сучасники також підтримують цю думку. Н. Приймає, наприклад, зауважила важливість мистецтва слова для формування духовних цінностей, морального й естетичного виховання людей (зокрема формування естетичного ставлення до дійсності, почуття естетичного задоволення), підвищення їхнього культурного рівня. С. Рашидова підкреслювала поліфункціональність художньої літератури, що сприяє розвитку світогляду особистості, мовлення, загальної та художньо-естетичної культури, а також вихованню, формуванню й перетворенню особистості. О. Тіхомірова звернула увагу на те, що через художні тексти досягається розуміння психоло-

гії людини в її індивідуальній спрямованості та соціальній зумовленості. К. Лагода наголошує на національно-патріотичному вихованні засобами художньої літератури. Проте не було зауважено у розвідках важливість літературного твору у формуванні національної ідентичності особистості як важливої компоненти особистісного розвитку та соціалізації людини.

Мета статті – визначити вплив художньої літератури на становлення особистості й актуалізувати важливість літературної освіти для її розвитку, національного й естетичного виховання, а також формування національної свідомості та національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Відродження національної самосвідомості, зростання націоналістичних прагнень, ролі національних інтересів посилюються як у вітчизняному, так і у світовому просторі. Це природна реакція народів на процеси глобалізації та мультикультуризації, інтеграції й універсалізації, що ширяться світом. Особлива увага зосередилася на понятті «національна ідентичність» як одному із пріоритетних факторів збереження та розвитку націй. В Україні таке зацікавлення сутністю національної ідентичності детермінувалося розпадом СРСР і здобуттям незалежності, що підштовхувало людей до осмислення власної національної тожсамості, окремішності, етнідиференційної свідомості. У 2014 р. це питання набуло державної ваги та рівня національної безпеки у зв'язку з анексією Криму, воєнними діями у Донецькій і Луганській областях, гібридною війною з Росією, можливістю здійснення яких пов'язують насамперед із національною невизначеністю значної частини населення південного сходу України та відсутністю на решті її території абсолютної консолідації навколо спільних цінностей і національних інтересів. Для того, щоб у нації сформувалася її національна ідентичність, і вона стала єдиною консолідуючою одиницею, їй необхідно пройти етап усвідомлення своєї національної своєрідності через ціннісне розрізнення від інших культурних і національних смислів.

Американський політолог Дж. Сітрін визначив поняття «національна ідентичність» як почуття прихильності до нації, сукупність ідей і настроїв, що формують концептуальну основу

державності. Він вважав її тристороннім феноменом, детермінованим на основі самокатегоризації, тобто психологічної належності, власного сприймання й усвідомлення свого місця у групі; емоційного аспекту, тобто процесу ідентифікації себе «зі» своїми співгромадянами на основі спільних очікувань, моральних цінностей, спільної власності; та нормативного змісту поняття – конкретного набору ідей про те, що робить націю відмінною від інших (цінності, цілі, територію, культуру, мову, традиції) (Ashmore, Jussim, Wilder, 2001: 74–75). М. Боришевський вважає сформованою національну ідентичність в особистості тоді, коли вона усвідомлює себе представником певної нації, носієм її цінностей і діє відповідно (Боришевський, 2003: 140). Український філософ О. Лісовий знаходить у національній ідентичності «гармонізуючий фактор, який може поєднувати особистість із соціокультурною спільнотою, давати їй почуття належності не лише до групи людей (професійної, гендерної), а й відчуття «дому», спорідненості із землею та іншими людьми, котрі живуть на ній, що, безперечно, має позитивний вплив у глобалізованому ХХІ ст., де існує криза та трансформація ідентичності особистості» (Лісовий, 2012: 130). Е. Сміт, британський дослідник цього феномену, в одній зі своїх праць зауважив, що людині необхідно ідентифікувати себе із нацією насамперед задля своєї свободи та самореалізації (Сміт, 2004: 78).

Отже, поняття «національна ідентичність» визначаємо як результат процесу свідомо-підсвідомого ототожнення особистості зі своєю нацією, процесу самоутвердження особистості як носія відповідної культури, усвідомлення власної причетності до системи її цінностей (мови, етичних норм, культурної спадщини тощо). Вона не тільки допомагає визначити особливості та напрям розвитку культури, політики та інших сфер життя нації, а й у підсумку – захистити їх. Саме тому сформована національна ідентичність у становленні особистості є життєво необхідною не тільки для неї самої, але й для існування всієї нації.

На процес формування національної ідентичності впливає багато чинників. Для каталонської дослідниці М. Гібернау «творення» національної ідентичності є «реакцією на складний процес, завдяки якому індивіди ідентифікують себе із сукупністю символів і традицій, культурою і мовою, що мають силу об'єднувати та наголошують на чутті спільноти» (Гібернау, 2012: 47).

Національна ідентичність є найвищим рівнем національної самосвідомості, коли в особистості відбувається глибоке усвідомлення належності

до певної національної групи, для якої (за Е. Смітом) характерними є власна історична територія, спільні міфи, історична пам'ять, культура, своя мова, економіка, однакові для всіх юридичні права й обов'язки.

Активне ставлення людини до власної нації формується на основі національної самосвідомості. Завдяки їй вона має можливість бути справді життєздатною та спроможною зберегти й укріпити суверенітет, мати політичне самовизначення на міжнародному рівні. Таку націю будуть поважати, вона матиме свій авторитет на світовій арені. Процес формування національної самосвідомості до рівня національної ідентичності потребує розгляду з різних аспектів розвитку особистості: психологічного, інтелектуального, соціокультурного та ін. Науковці досліджували сутність, структуру та функції національної самосвідомості, умови й особливості її розвитку (М. Боришевський, А. Березін, С. Бойко, Н. Євдокимова, І. Кресіна, В. Соколова, О. Шевченко та ін.), проте проблема її формування залишається все ж недостатньо розробленою. І. Кресіна, наприклад, вважає її «усвідомленням державно-політичної, громадсько-територіальної спільності (соборності), духовної єдності, етнічної та історичної спорідненості, психологічної, культурної самобутності та неповторності» (Кресіна, 1998: 12). А Ю. Паніч, розглядаючи особливості її формування, виділив три групи чинників впливу: об'єктивні («весь комплекс суспільно-історичних реалій, об'єктивно сформований спосіб життя тієї чи іншої нації»), практично-духовні («властиві нації стереотипи – традиції, звичаї, особливі риси характеру і поведінки, народні промисли, розваги, ігри тощо; історична пам'ять, усталена символіка, національні святині») та технологічні (політична ідеологія, політична психологія та ін.) (Паніч, 2006: 47).

Національна самосвідомість концентрує в собі усвідомлення всього того, що об'єднує націю. Таким об'єднавчим фактором мають бути національні інтереси, національна ідея та національні ціннісні орієнтації, збережені в її культурі та мистецтві. Політолог А. Колодій інтереси нації вбачає насамперед у сферах політики та культури, а тому наголошує на збереженні ідентичності та культурно-мовної самобутності в її національній формі, тобто у формі реалізації національної ідеї (Колодій, 1997: 29). Остання є світоглядною основою національної ідентичності, а збереження національної ідентичності є відповідно гарантом реалізації національної ідеї. До того ж усвідомлення тотожності особи з певною культурною

моделлю відбувається саме на основі національної ідеї. Українську національну ідею О. Шморгун назвав «духовно-національним чинником», якому притаманний своєрідний етичний естетизм, що має витoki у філософських ідеях Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка та ін. (Шморгун, 1997: 19). Інші науковці визначають її як «відбиток національної свідомості, комплекс почуттів, соціально-філософських надбудов, який відображає прагнення народу досягнути свою місію – стати самовладним рушієм історичного поступу» (Реєнт, Лисенко, 1997: 30–31).

Підтримуємо думку Ф. Медведя, котрий акцентував увагу на тому, що національна ідея відображає глибинний рівень національної свідомості, виступає всіма формами рефлексії нації над питаннями сутності національної спільноти та сенсом її існування (Медвідь, 2005: 45). Крім того, учений наголошував, що вона містить також сукупність ціннісних орієнтирів нації, спрямування мислення народу, здатність відчувати й діяти суголосно з національними інтересами. Вона формується залежно від традицій, культури, усього середовища буття людини й водночас сама впливає на них, є духовним каталізатором національного відродження й вищим проявом політизованої національної свідомості. Дослідник, синтезуючи історичний досвід, наголосив: «Українська національна ідея виходить із автохтонності української нації та формується на базі гуманістично орієнтованої національної ментальності українського народу» (Медвідь, 1993: 93). Л. Нагорна національну ідею називає духовною основою життєдіяльності нації, системою соціокультурних координат, яка задає її орієнтири та визначає цінності, є узагальненою світоглядно-методологічною вихідною позицією в концепціях державотворення, національного інтересу та національної безпеки (Нагорна, 2010). Для України, котра перебуває в силовому полі суперечливих соціально-цивілізаційних тенденцій, такі поняття, як «національна самосвідомість», «національні інтереси», «національна ідея», «національні ціннісні орієнтації», «культурна самобутність» і «національна ідентичність» надзвичайно актуальні. Посилення тенденцій до усвідомлення необхідності їх формування в українському суспільстві має стати засадничою складовою частиною державотворення.

Провідну роль у визначеності національної спільноти, на думку М. Гібернау, відіграє національна освіта. Вона є тим середовищем, у якому формується і розповсюджується образ нації з відповідними символами, традиціями, звичаями, способом життя та системою національних цін-

нісних орієнтацій. «Успішна ініціація до високої культури – її засвоєння, – наголошує дослідниця, – вимагає середовища, у якому ця культура домінує, має авторитет, пов'язана із владними структурами та – вирішальна річ – забезпечує нові можливості тим, хто долучився до неї» (Гібернау, 2012: 29). Без відповідної системи освіти забезпечення такого середовища неможливе. Це має бути пріоритетом в ідентифікаційній стратегії держави.

Для внутрішньої єдності нації важливе значення має культура, котра дає людям усвідомлення своєї спільноті. Самобутність національної культури виявляється через традиції, звичаї, обряди, фольклор і мову, що зберігають специфіку національної духовності для передачі її наступним поколінням. Спільна культура, історія, любов до своєї землі, міфи та символи, здатні породжувати емоційні зв'язки, – саме це, на думку М. Гібернау, є «ядром» національної ідентичності, її головними компонентами (Гібернау, 2012: 69).

Культура формує духовно-світоглядні та ціннісно-сміслові ідентифікаційні засади для національної самосвідомості. Спільно з мистецтвом вона покликана формувати, зберігати, відновлювати та розвивати національно-культурний організм суспільства. Вони як інструменти побудови громадянського суспільства та якісного розвитку нації є невід'ємною складовою частиною феномену національної ідентичності. Національна ідентичність формується насамперед засобами культури й освіти. Значну роль у цьому відіграє літературна освіта, адже саме художні твори містять національні ціннісні орієнтації, необхідні особистості для формування її національної ідентичності.

Мистецтво слова є одним із трьох каналів формування національної ідентичності, на думку представника наративної соціальної психології Я. Ласло. Е. Сміт теж вважав, що саме література є важливим джерелом формування та становлення національної ідентичності, оскільки акумулює в собі глибину людської свідомості, історичну пам'ять, ментальність, національний характер народу та ін. Художня література формує історичну пам'ять і національну свідомість суспільства, адже у творах згадані і радісні, і трагічні, і повчальні сторінки історії України, порушено актуальну проблематику, відповідну певній епосі, у якій жив український народ. Через художню літературу відбувається пізнання об'єктивної дійсності, розвиток мисленнєвої діяльності та формування національної самосвідомості на емоційно-почуттєвому рівні. Вона формує насамперед емоційну складову частину національної

самосвідомості, а також уявлення про націю, її історичне минуле (історичну пам'ять), традиції, звичаї, свята, усвідомлення національних цінностей і почуття національної гідності. Художній твір презентує своєму реципієнтові концептуалізований автором аналіз стану світу, оцінки реалій і явищ дійсності. Через художнє слово митець пропонує певні ціннісні орієнтири, а якщо врахувати, що будь-яка художня творчість завжди постає на етнічному ґрунті, а тому має відповідний характер і власний естетичний погляд (Ю. Мариненко, С. Андрусів та ін.), то ці орієнтири набувають специфічного характеру, а відповідно, і твір кожної нації буде особливим і відрізнятиметься від творів інших етносів і націй. Художній твір кожної окремої нації матиме свої диференційні ознаки, своєрідні культурні маркери, які визначатимуть належність його до певної нації. Особливість літератури в тому, що вона не подає і не нав'язує готові висновки, їх читач має зробити самостійно.

Творчість українських письменників-класиків і деяких сучасників – це без перебільшення скарбниця національного буття, духовних надбань народу, його ментальності, сторінок української історії. Літературознавиця В. Агеєва у статті «Канон класики і колоніальна свідомість» наголошувала, що «канонічні художні тексти завжди потужно впливають на формування національно-культурної ідентичності <...> Без ґрунту, у цьому разі канону з його ціннісними ієрархіями, годі сподіватися патріотичної згуртованості нації» (Агеєва, 2019).

Останнім часом дедалі більше розгорається дискусій навколо української художньої літератури, яку учні мають засвоїти у закладі середньої освіти. Йдеться і про те, що класика втрачає актуальність для сучасної молоді, у дітей немає особливого інтересу до тієї літератури, яка їм не цікава через відсутність у ній схожих до їхнього життя ситуацій, проблем тощо. Вони вважають їх нудними та несучасними. Пригодницька, детективна чи фантастична література, можливо, й справді сприймалася та читалася б із більшим ентузіазмом, проте учні мають засвоїти й інші жанри художньої літератури – соціально-психологічні, історичні, філософські тощо з урахуванням, звичайно, вікових особливостей. Література формує ціннісні основи особистості. Так, вибір художніх творів для читання у закладі середньої освіти має враховувати читацькі інтереси учнів, проте не варто забувати й про те, що прочитане ними має не лише приносити задоволення чи формувати критичне мислення, але й виховувати національно-патріотичні почуття, національну

гідність, розуміння важливості народних традицій, звичаїв та обрядів, шанування національної символіки та святинь. Твори, відібрані для читання учнями, мають бути високохудожніми, тобто мати високу художньо-естетичну цінність і великий естетичний потенціал і в плані вираження (форма), і в плані змісту. В. Агеєва стосовно цього висловила так: «Тільки от тожсамість (ідентичність – Т. У.) формується й усталюється не погано заримованими патріотичними віршами-гаслами, а радше почуттям гордості за отриманий від попередніх поколінь вартісний культурний спадок. <...> Про роль літератури у формуванні ідентичності не мають права забувати укладачі шкільних програм» (Агеєва, 2019).

Кожен літературний твір самоцінний і має потужний виховний вплив. Творчість класиків української літератури – це своєрідні уроки, де з минулого варто вчитися для майбутнього. Наприклад, національна основа художнього мислення Т. Шевченка зумовила акцентуацію тих проблем, що заважають формуванню міцної української держави: нищення гідності народу, деформації національного духу, нехтування національним минулим, національної зради, комплексу меншовартості, почуття вторинності на власній землі та ін. Його Слово крізь епохи доносить сучасникам ідею національного самовизначення, що лежить в основі національної ідентичності.

Літературна спадщина Б. Грінченка, М. Старицького, П. Грабовського, С. Руданського, Ю. Федьковича та інших представників другої половини ХІХ ст. наповнена патріотичними мотивами любові до рідного краю, не зрідка й тужливими, і це відбилося у картинах життя українців, де панує національна та соціальна несправедливість, у закликах боротися проти рабства внутрішнього та зовнішнього (збірка «Під хмарним небом» Б. Грінченка, поезії «Край коминка», «До України», «До молоді» М. Старицького, збірка поезій «Пролісок» П. Грабовського та ін.), плеканні усвідомлення кожним власної національної належності (поезії «Поету» М. Старицького, «Я не співець чудовної природи», «Справжні герої» П. Грабовського та ін.).

Визначною постаттю в національно-культурному відродженні українського народу був невтормний і працелюбний І. Франко. Він зробив вагомий внесок у розвиток національної та соціальної свідомості українського народу не лише літературною творчістю, а й розвідками літературознавчого й суспільно-політичного характеру («Поза межами можливого» (1900), «Одвертий лист до галицької молоді» (1905), «Українці» (1906) та ін.).

Знаковою постаттю, котра не лише збагатила й розширила коло мотивів та образів української літератури, але й продовжила традицію формування національної ідентичності у свідомості українців, була й Леся Українка. У її громадянській ліриці звучить чи не найголовніше питання, відповідь на яке українці шукають вже не одне століття: «Чи довго ще, о Господи, чи довго ми будемо блукати і шукати рідного краю на своїй землі?» («І ти колись боролась, мов Ізраїль...»).

Семантично й естетично національна ідентичність маркує творчість українських письменників першої половини ХХ ст.: україноцентричність мотивів та образів у творчості М. Вороного, Б. Лепкого, В. Пачовського, П. Карманського, М. Рильського, О. Олеся, Є. Маланюка є яскравим тому підтвердженням. Протест проти занаященості власного краю, національного й соціального гноблення народу звучить у їхній ліриці («Краю мій рідний!» М. Вороного), патріотичні мотиви, наповнені вірою у здійснення віковичних прагнень українців до соціального й національного визволення (поезії «За Україну!», «Коли ти любиш рідний край...», «Гей, хто має міць!» М. Вороного, «Україні», «Слово про рідну матір», «Моя Батьківщина» М. Рильського), органічне єднання із природою рідної землі – «малої» батьківщини – рідного села та «великої» Батьківщини – України (поезії «Поле чорніє», «Серпень з вереснем» М. Рильського), трепетне ставлення до рідної мови (поезії «Рідна мова» М. Рильського, «О слово рідне! Орле скутий!» О. Олеся).

Цю традицію продовжили поети-шістдесятники – В. Симоненко, І. Драч, М. Вінграновський, Ліна Костенко, В. Стус, І. Калинець, які відтворили історіософські мотиви національного самоусвідомлення та свободи («Де зараз ви, кати мого народу?», «Земля кричить. Шинкують кров'ю війни», «Ні, не вмерла Україна» В. Симоненка, збірка «Сто поезій» М. Вінграновського, «Біль єдиної зброї», «Пастораль ХХ сторіччя», «Не

треба думати мізерно», «Умирають майстри» Л. Костенко та ін.).

У 70–90-х ХХ ст. – на початку ХХІ ст. з'являється література, яка вирізняється своїм націоналістичним змістом і відображає ті історичні зміни, що відбуваються з українською нацією, зокрема поетичні збірки І. Павлука, П. Вольвача, І. Андрусяка, В. Герасим'юка, романи В. Лиса, Ю. Винничука, М. Матіос та ін. Соціально значуща література останніх десятиліть засвідчує, що автори, незважаючи на модні віяння й течії, продовжують розширювати коло мотивів із національно спрямованістю, збагачуючи сферу охоплення проблем українського життя.

Висновки. Нові геополітичні реалії, у яких опинилася Україна, зумовлюють необхідність у соціально й національно орієнтованому поколінні українців, формування в них не лише інтелектуально-інформаційних компетенцій та умінь, а й виховання громадянських основ і патріотичного ставлення, становлення національної самосвідомості та національної гідності. Особлива увага до формування національної свідомості й відповідно національної ідентичності викликана потребою остаточної національної консолідації України. Державі потрібна національно свідомо молодь, тому на освіту, зокрема й вищу, покладається важливе завдання – виховати гідних представників народу. Одним із методів, що цьому сприяє, є читання й інтерпретація художніх творів українських письменників. Література є важливим джерелом формування та становлення національної ідентичності, адже саме художній твір містить концепти – образи, етнокультурні архетипи, символи, топонімію – ейдологічні маркери, які на текстуальному рівні оприявнюють це поняття й апелюють до національної ідентичності автора і читача. Отже, художній твір не лише духовно збагачує особистість, підвищує її культуру та мистецьку обізнаність, але й формує її національну свідомість та ідентичність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеева В. Канон класики і колоніальна свідомість. *Тиждень. ua*. 2019. 25 грудня (№ 52). URL: <https://tyzhden.ua/History/239042> (дата звернення: 16.08.2020).
2. Борисов В. Теоретико-методологічні основи формування національної самосвідомості : монографія. Київ : АОЗТ «Полиграфическое предприятие АПП», 2003. 518 с.
3. Боришевський М. Національна самосвідомість та ідентифікація громадян як чинник демократичних перетворень в українському суспільстві. *Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні*. Київ : Український центр політичного менеджменту, 2003. С. 138–144.
4. Гібернау М. Ідентичність націй / пер. з англ. П. Таращука ; ред. Л. Марченко. Київ : Темпора, 2012. 303 с.
5. Колодій А. Нація як суб'єкт політики. Львів : Кальварія, 1997. 155 с.
6. Кресіна І. Національна свідомість: сутність, основні складові та рівні функціонування. *Нова політика*. 1998. № 3. С. 12–19.
7. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (етнополітичний аналіз) : монографія. Київ : Вища школа, 1998. 392 с.

8. Лагода К. Формування національно-патріотичної свідомості учнів на уроках української літератури. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 4. С. 114–120.
9. Лісовий О. Соціокультурна самоідентифікація особистості : дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.04. НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ, 2012. 192 с.
10. Медвідь Ф. Українська національна ідея як духовна детермінанта державотворчих процесів в Україні. *Політичний менеджмент*. 2005. № 1. С. 35–43.
11. Медвідь Ф. Християнські засади української національної ідеї. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 1999. № 3 (11). С. 91–94.
12. Нагорна Л. Національна ідея. Енциклопедія історії України: Т. 7 / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2010. 728 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalna_ideia (дата звернення: 16.08.2020).
13. Паніч Ю. Національна свідомість українських громадян в сучасних умовах. *Політичний менеджмент*. 2006. № 6. С. 45–51.
14. Приймас Н. Розвиток і формування особистості засобами літературного виховання. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 2. С. 121–128.
15. Рашидова С. Художня література як мистецтво виховання і формування людини. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2016. Вип. 1. С. 145–156.
16. Проблеми формування національної самосвідомості в Україні : монографія / П. К. Ситник, А. П. Дербак; Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ : НІСД, 2004. 226 с.
17. Реєнт О., Лисенко О. Українська національна ідея і християнство. Київ, 1997. 124 с.
18. Сміт Е. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія. / пер. з англійської. Київ : «К.І.С.», 2004. 170 с
19. Тіхомірова О. Вплив художніх текстів на естетичну культуру особистості дошкільника. *Наука і освіта*. 2011. № 4. С. 432–435.
20. Шевченко О. Національна ідентифікація у становленні Я-образу особистості : дис... канд. псих. наук : 19.00.07. Київ, 2015. 213 с.
21. Шморгун О. Основний зміст поняття «українська національна ідея». *Розбудова держави*. 1997. № 6. С. 10–19.
22. Ashmore R., Jussim L., Wilder D. Social Identity, Intergroup Conflict, and Conflict Reduction. USA : Oxford University Press, 2001. 288 p.

REFERENCES

1. Ageyeva V. Kanon klasyky i kolonialna svidomist [Canon of the classics and colonial consciousness]. Tyzhden.ua, 2019, 25 grudnya (№ 52). [in Ukrainian]
2. Borysov V. Teoretyko-metodologichni osnovy formuvannya nacionalnoyi samosvidomosti: monografiya [Theoretical and methodological foundations of the formation of national identity]. Kyiv: AOZT "Polygrafycheskoe predpnyatye APP", 2003. [in Ukrainian]
3. Boryshevskiy M. Nacionalna samosvidomist ta identyfikaciya gromadyan yak chynnyk demokratychnyh peretvoren v ukrayinskomu suspilstvi [National self-consciousness and identification of citizens as a factor of democratic transformations in Ukrainian society]. Socio-psychological dimension of democratic transformations in Ukraine. Kyiv: Ukrayinskyj centr politychnogo menedzhmentu, 2003. [in Ukrainian]
4. Gibernau M. Identychnist nacij [Identity of nations] / per. z angl. P. Tarashhuka; red. L. Marchenko. Kyiv: Tempora, 2012. [in Ukrainian]
5. Kolodij A. Naciya yak subyekt polityky [The nation as a subject of politics]. Lviv: Kalvariya, 1997. [in Ukrainian]
6. Kresina I. Nacionalna svidomist: sutnist, osnovni skladovi ta rivni funkcionuvannya [National consciousness: essence, main components and levels of functioning]. New policy, 1998, Nr 3, pp. 12–19. [in Ukrainian]
7. Kresina I. Ukrayinska nacionalna svidomist i suchasni politychni procesy (etnopolitychnyj analiz) [Ukrainian national consciousness and modern political processes (ethnopolitical analysis)]: monografiya. Kyiv: Vyshha shkola, 1998. [in Ukrainian]
8. Lagoda K. Formuvannya nacionalno-patriotychnoyi svidomosti uchniv na urokax ukrayinskoyi literatury [Formation of national-patriotic consciousness of students in lessons of Ukrainian literature]. Taurian Bulletin of Education, 2016, Nr 4, pp. 114–120. [in Ukrainian]
9. Lisovyj O. Sociokulturna samoidentyfikaciya osobystosti [Socio-cultural self-identification of the individual]: dys. ... kand. filosof. nauk: 09.00.04. NPU imeni M.P. Dragomanova. Kyiv, 2012. [in Ukrainian]
10. Medvid F. Ukrayinska nacionalna ideya yak duxovna determinanta derzhavotvorchych procesiv v Ukrayini [Ukrainian national idea as a spiritual determinant of state-building processes in Ukraine]. Political management, 2005, Nr 1, 35–43. [in Ukrainian]
11. Medvid F. Hrystyanski zasady ukrayinskoyi nacionalnoyi ideyi [Christian principles of the Ukrainian national idea]. Bulletin of the Lviv Institute of Internal Affairs, 1999, Nr 3 (11), pp. 91–94. [in Ukrainian]
12. Nagorna L. Nacionalna ideya. Encyklopediya istoriyi Ukrayiny [National idea. Encyclopedia of the History of Ukraine]: T. 7 / Redkol.: V. A. Smolij (golova) ta in. NAN Ukrayiny. Instytut istoriyi Ukrayiny. Kyiv: Naukova dumka, 2010. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalna_ideia (ostannij pereglyad: 16.08.2020). [in Ukrainian]
13. Panich Yu. Nacionalna svidomist ukrayinskyh gromadyan v suchasnyh umovah [National consciousness of Ukrainian citizens in modern conditions]. Political management, 2006, Nr 6, 45-51. [in Ukrainian]

14. Pryjmas N. Rozvytok i formuvannya osobystosti zasobamy literaturnogo vyhovannya [Development and formation of personality by means of literary education]. Pedagogy and psychology of vocational education. 2013, Nr 2, 121–128. [in Ukrainian]
15. Rashydova S. Hudozhnya literatura yak mystecztvo vyhovannya i formuvannya lyudyny [Fiction as the art of education and human formation]. Spirituality of personality: methodology, theory and practice, 2016. Nr 1, pp. 145–156. [in Ukrainian]
16. Problemy formuvannya nacionalnoyi samosvidomosti v Ukrayini [Problems of formation of national self-consciousness in Ukraine]: monografiya / P. K. Sytnyk, A. P. Derbak; Nacz. in-t strateg. doslidzh. Kyiv: NISD, 2004. 226 p. [in Ukrainian]
17. Reynt O., Lysenko O. Ukrayinska nacionalna ideya i hrystyianstvo [Ukrainian national idea and Christianity]. Kyiv, 1997. 124 p. [in Ukrainian]
18. Smit E. Nacionalizm: Teoriya, ideologiya, istoriya [Nationalism: Theory, ideology, history]. Per. z anglijskoyi. Kyiv: “K.I.S.”, 2004. 170 p. [in Ukrainian]
19. Tixomirova O. Vplyv hudozhnix tekstiv na estetychnu kulturu osobystosti doshkilnyka [The influence of artistic texts on the aesthetic culture of the preschooler’s personality]. Science and education, 2011, Nr 4, pp. 432–435. [in Ukrainian]
20. Shevchenko O. Nacionalna identyfikaciya u stanovlenni Ya-obrazu osobystosti [National identification in the formation of the self-image of the individual]: dys. ... kand. psyh. nauk: 19.00.07. Kyiv, 2015. 213 p. [in Ukrainian]
21. Shmorgun O. Osnovnyj zmist ponyattya “ukrayinska nacionalna ideya” [The main meaning of the concept “Ukrainian national idea”]. State building, 1997, Nr 6, pp. 10-19. [in Ukrainian]
22. Ashmore R., Jussim L., Wilder D. Social Identity, Intergroup Conflict, and Conflict Reduction. USA: Oxford University Press, 2001. [in English].